

פירוש הגדה של פסח לרבינו יוסף גיקטיליא זצ"ל

יאר ה' פניו אליך, ויפקח עיניך במאור תורתו, וידריכך בהשגתו, למען דעת אותות גבורתו, יאר ה' פניו אליך אחי, ויפקח עיניך במאור תורתו, וידריכך בהשגתו, למען דעת אותו ומופתים גבורתו, שמתוך כך יכנס האדם למעלת אהבתו.

דע ידידי, כי נצטוינו מאז זרע יהודה ואפרים, לספר ביציאת מצרים, כדי להבין סודות נסתרים כשמש בעת צהרים, לפי המעלה שנתנו לנו חז"ל. ומתוך הפשט לא נשיגם, ולא נראה אותותינו להעלותם אל מעלה גדולה חשובה למעלה מכל המעלות²⁰, עד שיצטרך לומר אדם גדול כר' אליעזר בן עזריה "לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות" (ברכות יב:).

אמנם ידעו חז"ל שאע"פ שהדברים כפשטן, הנה הנשמה אשר בהם היא המעלה הגדולה, ושם אחיו יקטן²¹ (בראשית י, כה). ולדעתי נראה בראות מעלת יציאת מצרים גדולה, לדרוש בה דבר רמז כדי להבין מתוכה טובה כפולה. והנני מסדר שערי צדק לפתוח עינים אשר כל רואיהם יאמרו, זה בית אלהים וזה שער השמים.

הָא לַחֲמָא עֲנִיָא. תצטרך לדעת כי לא אמר לחם עוני על המצה מצד היות לחם מצה למטה ממעלת לחם חמץ, כי החמץ הוא לחם עוני באמת, והוא בדמיון חסר הראות באור השמש או אור בהיר, כי לפי חולשת המקבל לא יוכל לראות יותר אור הבהיר במעלתו עד שנתערב בו קצת חושך ויחלש. והוא עניו המראות לחלושי הראות. כו הדבר בעצמו בלחם חמץ ומצה.

והנה סוד החמץ הוא מלשון "מְעַלֵּל וְחוֹמֵץ" (תהילים עא, ד), "אֲשֶׁרִי חֲמוּץ" (ישעיה א, יז), כי העיסה כשהיא יוצאת מכחה הראשון ונוטה לצד הפסד נקראת "מחמצת", כאשר בהיות היין נפסד ויוצא מכוחו וטובו נקרא חומץ. ולפי שהאדם בעולם הזה הוא בנוי מחומר עכור מעורב ומונע השגת השכל, נקרא אותו חומץ "שאור". וכן אמרו חז"ל (ברכות יז.) "רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, אבל שאור שבעיסה ושעבוד מלכויות מעכב". הנה נתנו כלל גדול בהיות השאור ענין הפסד וקלקול²², והוא מעכב בהשגה. ולפי היות טבע חומר האדם עב אינו יכול להשיג המעלות באמתתם, אם לא יתעברו עמהן דברים המחמיצין אותם, בהיות המושכלות מדומות בגופניות, וזהו סוד שאור שבעיסה. וכמו שלא נוכל להשיג דבר מושכל מבלתי תערובת מורגש, כן אינו כח לאכול תמיד המצה עד שיתערב בו השאור ויחמיץ. והבן כי דומית השאור בעיסה פדומית הגופני במושכל.

ולפיכך הוצרך יתברך זכרו לומר בתורה, כי מאחר שישראל יוצאים ממצרים והם עתידים להשיג מעלת הנבואה במעמד הר סיני, להבדל מן המורגשות, שתהיה עיסת יציאת מצרים כולה מצה אין בה שאור, כדי שלא יעכב דבר בהשגה. וזהו סוד "וַיִּשְׂא הָעָם אֶת בִּצְקוֹ טָרֶם יִחְמָץ" (שמות יב, לד), ואמרו רבותינו ז"ל (קידושין לה.) בסוד פסוק זה, "מצות שהוציאו ממצרים טעם מן היה להם". וכמה עוררו בזה להודיענו מעלת המצה קרובה למעלת המן, וזהו סוד²³ "לָחֶם אֲפִירִים אָכַל אִישׁ" (תהילים עח, כה), ולפי שהאדם חלש בטבע יאכל חמץ וישיג השגה חמוצה. ולפי עיקר זה צוה בתורה יתברך ויתעלה "כָּל שָׂאֵר וְכָל דָּבָשׁ לֹא תִקְטְרוּ מִמֶּנּוּ אִשָּׁה לֵה" (ויקרא ב, יא). וטעם היות קרבן תודה חמץ, אמרו חז"ל (ויקרא ט, ז) "כל הקרבנות עתידים ליבטל וקרבן תודה אינו בטל". הנני מאיר עיניך בזה הסוד, ידוע כי כל עובר על אחת מכל מצוות לא תעשה נקרא חוטא, בין שיהיה אונס או שוגג או מזיד. ואפילו יאמר האומר אנוס רחמנא פטריה (נדרים כז.), באמת כי הוא פטור מן העונש הראוי לאותו עבירה, אבל אילו לא היה ראוי לעבירה זו לא היה השם מגלגלה על ידו²⁴. וזהו סוד "עברה גוררת עברה"²⁵ (אבות פ"ד מ"ב), וזהו "לא יֵאָנֶה לְצַדִּיק

²⁰ כתב הלשם שבו ואחלמה בספר הדעה"ח"ב קיב, א: "אמנם עומק הענין ביציאת מצרים, הנה באמת מהסודות הנוראים מאד מאד, עד שגם ראשוני ראשונים היו יראים לדבר מזה בהרחבת דברים".

²¹ כונתו שדרך הנשמה היא הגדולה והעיקרית, ואחותה דרך הפשט היא תקטן לעומתה.

²² ראה בווזה בראשית רפ"ב, ב "בזמנא דשליט עלייהו ליל שמורים, כלחו צריכים למהוי שמורים ונטורים מחמץ ושאור בכל שהוא, וכל מאכלים ומשקים כלחו נטורים. ומאן דנטיר לון מחמץ ושאור, גופיה איהו נטיר מציצה"ר לתתא ונשמתא לעילא, ואתמר ביה לא יגורר רע, בגין דהא אתעביד גופיה קדש ונשמתיה קדש קדשים". וראה בשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקמ"ו שכתב שהוא טעם הזהירות היתירה באיסור חמץ יותר משאר איסורים. ולמד מדבריו החדיד"א בהגדת שמחת הרגל לימוד א', דענין זה שהחמץ הוא יצה"ר אינו דרך דרוש וסוד אלא מעיקר הפשט. וראה עוד בכד הקמח לרבינו בחיי ערך פסח.

²³ ראה יומא עה, ב דאזיל על המן.

²⁴ עי' ע"ז לט, א, חולין נט, א, נדה סה, א.

²⁵ האריך לפרשו באור החיים עה"ת שמות ל', יב, ודברים יג, ז.

פֶּל אָנֹן" (משלי יב, כא). והנה בחזור אדם בתשובה ועוזב כל העברות שעשה ומבקש מהם מחילה, ומודה לפני השם ברוך הוא, כאמרו (ויקרא ה, ה) "וְהִתְנַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיךָ", אז השם ברוך הוא מעביר חטאו ונושא פשעו, כאמרו (משלי כח, יג) "וּמִדָּוָה וְעֹזֵב יִרְחָם", ואמר (תהילים לב, ה) "חַטָּאתִי אֲדִיעֶךָ וְעֹנִי לֹא כִסִּיתִי אֶמְרֹתַי אֹדָה עָלַי פִּשְׁעֵי לִי וְאַתָּה נִשְׁאָת עֹן חַטָּאתִי סִלָּה". אם תבין זה, תבין סוד קרבן תודה שהוא חמץ²⁶, כי ראוי לאדם להתודות תמיד על החמץ והעול והרשע שעשה, וראוי שיהיה חטאו נזכר בליבו, כאמרו (שם נא, ה) "כִּי פִשְׁעֵי אֲנִי אֲדַע וגו', ואומר (ירמיה לא, יח) "כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי". ולפי שעתיד להיות הזמן שהבטיח הקב"ה לבטל שאור שבעיסה ולעקרו מן העולם, וזהו יצר הרע, כאמרו (יחזקאל לו, כו) "וְהִסְרֹתִי אֶת לֵב הָאֶבֶן מִבְּשָׂרָם", הוצרכו חז"ל לומר כי כל הקרבנות עתידין ליבטל, שאם אין יצר הרע אין חטא ואין קרבן. אבל קרבן תודה שהוא זכרון לעוונות שעשינו מאז, ואנו נכלמים ובושים עליהם היאך היינו מכעיסין את בוראינו יתברך, וזהו שנאמר סמוך לו (שם לא) "וְזָכַרְתָּם אֶת דְּרָכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא טוֹבִים וְנִקְטַתֶּם בְּפִנֵּיכֶם עַל עֲוֹנוֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם". וקרבן תודה אינו בטל בסוד כי פשעי אני אדע.

ואחר שהודענו זה, דע לך, כי לכך נאסר חמץ בפסח במשהו ונצטוינו לבערו, שהוא רמז שעתיד הקב"ה להעביר יצר הרע מן העולם, שהוא החמץ לבערו ולעקרו, ולא ישאר ממנו אפילו כל שהוא. לכן אמרו רז"ל כי פוסל חמץ במשהו וחייבים עליו. וזהו סוד "וּמַל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לֶבְבְּךָ וְאֶת לֵב לִבְךָ" (דברים לו, ו), הבטיחנו ברוך הוא להעביר יצר הרע ולא ישאר ממנו כלום, וזהו סוד "וְזָכַרְתִּי עֲלֵיכֶם מֵימֵם טְהוֹרִים וּטְהָרָתָם" (יחזקאל לו, כה), וסוד "וְתִשְׁלִיךְ בַּמַּצֹּת יָם פֶּל חֲטָאוֹתָם" (מיכה ז, יט). והנה יציאת מצרים בטחון ובשורה תחילה וסוף לכל הטובה שאנו עתידין לקבל, כי תחילתה עיקר כל הניסים והנפלאות, והסוד²⁷ שבה עיקר העולם העתיד להתחדש עלינו, שלא נצטרך עוד לניסים ונפלאות, רק שכולנו נהיה צדיקים עושים באהבה רצון יוצרנו יתברך. וכל זה ידוע ומקובל מטעם מזה, כי כן הבטיחנו יתברך זכרו "קוּמִי אוֹרִי כִּי בָּא אוֹרְךָ" (ישעיה ס, א), "לֹא יִהְיֶה לָּךְ עוֹד הַשָּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם" (שם יט). וטעם כל זה מפני שנהיה תלמידי בוראינו, מפיו נקבל תורה כאמרו "וְכָל בְּנֵיךָ לְמוֹדֵי ה'" (שם נד, יג). ולפי היות סוד לחם מצה כך, הוכרח לצוות בליכנו להיות חלות מצות קרבן תודה.

ואחר שעוררנו בזה הענין, נחזור ונגמור הענין שהתחלנו לבארו, ונאמר כי סוד "הא לחמא עניא" הוא רמז לברכת המוציא בפרוסה, ולאחר שאמר (ספרי דברים ק"ל) לחם עוני פרט לחלוט ואשישה, אבל לא ירמוז להיות מצה לחם עני מצד שהוא מצה. והנה להלן אומר "מצה זו שאנו אוכלין על שום מה", והנה נותן טעם למצה מצד הגאולה והרחמים ולא מצד העינוי והשעבוד, והבן זה מאד כי השעבוד בחמץ והגאולה במצה. וזהו סוד שלא הספיק בציקן של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם. והבן מאד²⁸ שאילו החמיצו היו ראויין להשתעבד.

והנה אומר ד'י אֶכְלוּ אֶבְהִתָּנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם. וידוע כי לא אכלו מצה במצרים²⁹, והכתוב מעיד "וַיֹּאפֹוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמָץ" (שמות יב, לט), וזהו עדות ברורה על מה שאמרנו.

²⁶ ראה רמב"ן ויקרא כג, יז, וביאור דבריו בריקנטי ובמאירת עיניים שם. וביאור נוסף קרוב לדרכו של רבינו ראה במהר"ל בנתיבות עולם עמוד גמילות חסדים סוף פ"ד.

²⁷ רבי שלמה אלקבץ בספרו אילת אהבים על שיר השירים, הביא דברי רבינו כהוכחה לכך שכל הניסים והנפלאות נועדו לעשותינו שלמים, אך אם האדם שלם אין לו צורך בהם, וז"ל: "וזה אצלי ענין נאה היות הנפלאות בלתי נותנות שלמות בנו כאשר אנחנו שלמים, ואם הם התחלות האמונה כמו שיבא בס"ד, וכן מצאתי אל המקובל הגדול רבי יוסף גיקאטיליא ז"ל בפירוש הגדת פסח, ז"ל עיקר העולם העתיד להתחדש עלינו שלא נצטרך לנסים ונפלאות, רק שכולנו נהיה צדיקים עושים מאהבה רצון יתברך עכ"ל".

והנה כוונת רבינו שיציאת מצרים נעשתה ע"י ספירת ה"בינה" כמו שיורחב להלן, ושם בהערה 131, והיא סוד היובל העתידי, כמו שכתב רבינו בספר שערי אורה שער ח': "ודע כי יש זמן שעתיד להיות שהצדיקים יתעלו עד שיתאחוזו בספירת הבינה שהיא סוד עולם הבא, ואז יצאו לחרות ויהיו נגאלים מכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות, וכנגד המידה הזאת וההבטחה הזאת שאנו מזומנים להכנס לחיי העולם הבא, נצטוו בתורה כמה מצוות עשה ולא תעשה, שמתן שכר אינו אלא בספירת בינה הנקראת יובל לעולם הבא, כי בה יוצאים משעבוד לגאולה ומאפלה לאור גדול". ומדברי רבינו כאן נראה שכיון שם למצוות הפסח והמצה.

²⁸ ע"י להלן בביאור רבינו ל"מצה זו שאנו אוכלים" ושם בהערה 184.

²⁹ נראה שרבינו מפרש שאותם המצות שהיו צריכים לאכול מפני ציווי השם על מצות ומורורים יאכלוהו, הם המצות שלא הספיקו לאפותם כי לא יכלו להתמהמה, וראה ברמב"ן שם. וברא"ם כתב שהיה בצק שהכינוהו למחר שבו לא הוזהרו על החמץ, וכן משמע במכילתא פ"ד ושם "ולא הספיקו לחמצה" ומשמעות הדברים שרצו לחמצה כי לא הוזהרו עליה, וכ"כ בתוס' ר"ד פסחים קטז, ב, ובר"ן שם כ"ה, ב מדה"ר. ובאברבנאל שם בארוכה ובפירושו ההגדה לאברבנאל זבח פסח כתב כדברי רבינו שהיו אלה המצות שנצטוו לאכלם באותו הלילה, ונצטערו ישראל שמה לא עלתה בידם לקיים המצוה כי גורשו ולא יכלו להתמהמה, ושמוחו בראותם הנס שנאפה מחום השמש ולא החמיץ. וראה עוד באבודרהם בסדר ההגדה בשם ר' יוסף האזובי.